

UNIȚI ȘI ORTODOCȘI LA SFÂRȘITUL SECOLULUI XVIII. OBSERVAȚII DESPRE CONSECINȚELE TOLERANȚEI IOSEFINE

UNIERTEN UND ORTHODOXEN AM ENDE DES 18. JAHRHUNDERTS. BETRACHTUNGEN ÜBER DIE KONSEQUENZEN DER JOSEFINER TOLERANZ

ZUSAMMENFASSUNG

Die Aufwirkung der Politik für religiöse Toleranz die vom Kaiser Josef II gefordert wurde, hat eine besondere Interesse in der rumänischen Geschichtsschreibung nach 1990 aufgeweckt aber, im Fall Siebenbürgens wenigstens, wurde nicht versucht die Ebene der Untersuchungen aus der Zwischenkriegszeit zu überschreiten. Die orthodoxen Historiker Teodor V. Păcățian und Dumitru Stăniloae haben damals einige Studien veröffentlicht die zwar konfessionelle Akzente enthalten, aber doch auf unveröffentlichte Dokumente basieren, welche die konfessionellen Unruhen aus dem Süden Siebenbürgens registrierten, in der Zeit gleich nach der Veröffentlichung des Toleranzediktes. Diese Studie versucht die wichtigen Informationen die in den von den erinnerten Historiker veröffentlichten Dokumente enthalten sind neu zu evaluieren, aufwertet aber auch eine neue Urkundenquelle, die schon bekannte Daten betreffend die konfessionellen Unruhen aus dem Distrikt Hatzag, ergänzt. Es ist die Rede über die Untersuchung die in der Ort Sălașul de Sus am 17. Februar 1784 von dem Major Andreas Karp, der damalige Führer des Grenzbatalions aus Hatzag, und von dem griechisch-katholischen Mönch aus Blaj Iosafat Devai durchgeführt wurde, um die konfessionellen Optionen der Einwohner zu registrieren. Die meist interessanten Informationen ergeben sich aus den Gründen die von den Grenztruppen gegeben wurden, die die religiöse Union verlassen wollten. Wir haben versucht diese mit den anderen bekannten Zeugnissen bezüglich der selben Ort zu korrelieren und haben dann die ähnlichen Zeugnissen betreffend zwei aufgestandenen Gemeinden aus dem Distrikt Fagarasch, Lisa und Copăcel analysiert, um die möglichen Erklärungen des Entschlusses die Union zu behalten, das von einen großen Teil der Mitglieder dieser Gemeinden genannt wurde, zu erkennen. In der Beilage wird die erwähnte Urkunde, die auch die Registrierung der konfessionellen Optionen der Grenztruppen aus Sălașul de Sus enthält, wiedergegeben.

La 17 februarie 1784, maiorul Andreas Karp, comandantul batalionului grăniceresc din Hațeg, însoțit de alți doi reprezentanți ai autorităților militare și de călugărul bazilian Iosafat Devai, în calitate de misionar greco-catolic, a efectuat o anchetă în localitatea Sălașul de Sus pentru consemnarea opțiunilor confesionale ale locuitorilor de aici¹. Conform legislației în vigoare, în urma încheierii instrucției de șase săptămâni, dintr-un total de 72 capi de familie (527 suflete), aproximativ două treimi (44 capi de familie, respectiv 354 suflete) optaseră pentru părăsirea unirii, iar restul de o treime (26 capi de familie, respectiv 173 suflete) pentru perseverarea în unire. În trei cazuri, sunt consemnate opțiuni divergente în interiorul aceleiași familii: în timp ce tatăl și soția lui perseverează în unire, restul membrilor familiei optează pentru părăsirea ei². De partea minorității credincioase unirii se plasează, în mod explicabil, preoții Mihai Ittu și Iștvan, ca și clopotarul Pavel Ittu. Interesante sunt însă mai ales motivațiile înfățișate de cei refractari față de unire, în toate cazurile cu totul exterioare rațiunilor doctrinare.

¹ Arhivele Naționale. Direcția Județeană Hunedoara, fond *Vicariatul greco-catolic Hațeg*, nr. 1/1784, f. 1r-4r.

² „Stephan Negomir cum uxore sua” se declară pentru unire, iar „Mihaj Negomir cum reliqua familia” vor să o părăsească (f. 1v); la fel se consemnează în cazul lui „George Mester cum sua uxore”, respectiv „Joan et George Mester cum uxoris et prolibus” (f. 2r), și al lui „Janos Jank cum uxore”, respectiv „Fili Janku et Janos cum tota reliqua familia” (f. 2v).

În ansamblu, mărturiile sunt caracterizate de o extremă precauție. Astfel, destul de frecvent, cei interogați se declară mulțumiți cu învățăturile comunicate în cursul instruirii doctrinare, sau observă că „iubesc doctrina Sfintei Uniri”, ori că nu au nimic împotriva ei; alteori se declară acceptarea „dogmelor credinței ortodoxe”, așa cum le-au fost expuse, ori dorința de respectare a acestor dogme „cu toată dragostea”. Vizibila diferențiere este probabil mai semnificativă pentru spiritul în care fusese efectuată instrucția doctrinară, decât pentru o delimitare conștientă, aparținând receptorilor. În continuarea acestor declarații de circumstanță sunt expuse motivațiile reale (sau afirmate) ale dorinței de părăsire a unirii:

- atunci când nu se mărturisește o motivație limpede, declarația se rezumă la expresia „din propria voință” (în patru cazuri)³; într-un alt caz, se consemnează dorința respectivilor de a rămâne „schismatici”⁴;
- permisiunea acordată de împăratul Iosif al II-lea este invocată în trei cazuri⁵; în altele patru, deși se mărturisește dorința de părăsire a unirii, cei în cauză se declară de acord să persevereze în unire, dacă aceasta ar fi fost voința Maiestății Sale⁶;
- în cele mai multe cazuri (28), respingerea unirii este motivată prin teama de „dușmăniile și răutățile” locuitorilor din Banat, manifestate de aceștia la adresa uniților, datorită urii nutrite față de „numele sfintei uniri”⁷; într-un alt caz, dorința de părăsire a unirii este motivată prin răutățile comise de preotul neunit din localitatea Săraca (scaunul Orăștie)⁸;
- în alte patru cazuri este invocat „exemplul mulțimii”⁹, iar într-un altul exemplul „locuitorilor din principatul Valahiei și districtul Banatului”¹⁰. Probabil că tot aici poate fi inclus și cazul singular, în care opțiunea de părăsire a unirii este pusă de conscriptori pe seama „naivității” celor în cauză¹¹.

Conținutul declarațiilor ne-ar îndemna să conchidem că, în majoritatea zdrobitoare a cazurilor, dorința de părăsire a unirii era rezultatul unui fenomen de contagiune, a cărui difuzare nu a putut fi cât de puțin afectată de obligatoria instruire doctrinară. Poziționarea confesională a credincioșilor ar ține, în acest caz, mai puțin de împărtășirea unor adevăruri de credință, și în mult mai mare măsură de opțiunea majorității. Dar este limpede totodată că propriile convingeri nu au fost mărturisite întru totul, iar datele oferite de alte surse documentare fac mai inteligibilă atitudinea grănicerilor din Sălașul de Sus.

Astfel, în cadrul unei anchete solicitate de episcopul Grigore Maior și efectuate prin intermediul Tablei Continue a comitatului Hunedoara la începutul lunii mai 1782, fuseseră interogați, printre alții, preoții Istvan, Danil și Antonie din Sălașul de Sus. Plângerea semnată de cei trei preoți, alături de preoții Mihai din Sălașul de Jos și Iosif din Păruș, trimisă la 1 aprilie 1782

³ „Vidua Sofia Jorgovits, filius Petrus Jorgovits” (f. 1r), „Pavel Glik cum uxore”, „Mihaj Negomir cum reliqua familia” (f. 1v), „Petru Glik cum tota familia” (f. 2r).

⁴ „Toma Mihaj cum sua familia” (f. 4r).

⁵ „Janos Antal cum filiis et uxoris” (f. 1r), „Stefan Faur cum tota familia”, „Todor Antal cum tota familia” (f. 1v).

⁶ „Janos Iosiv cum sua familia” (f. 2r); „Nikolae Berszeszk cum sua tota familia” și „Joszim Berszeszk cum sua tota familia” (f. 2v). Mai interesantă este declarația lui Mihaj Jank (f. 2v), pentru că reflectă întrucâtva și impactul Edictului de toleranță: „Quamvis Suae Maiestatis Sacratissimae clementissimam voluntatem temerarie se intellexisse retulerunt eam esse, ut Disuniti fierent, imo a concernentibus officialibus militaribus in contrarium instructi fuerint [...]”.

⁷ „Matsinik Antal cum tota domo” (f. 1v), „Filii Janku et Janos cum tota reliqua familia”, „Stephan Jank cum familia” (f. 2v), „Laszku Gruitza cum tota familia” (f. 3r); la fel ca Stephan Jank declară Pantelimon Jank, Lada Istvan, Petru Jank, Istvan Kira și Istvan Pogan (f. 3r), iar la declarația lui Laszku Gruitza se raportează Istvan Jank, Janos Baall, Miklos Eperjesi, Petru Kira, Dumitru Vlad (f. 3r), Janos Vlad, Salamon Vlad, un alt Petru Kira, Adam Kira, Martin Negomir, Dumitru Baall, Petru Baall (f. 3v), Janos Vild, Mihaj Gruitza, Dumitru Mang, Petru Mang, Janos Roska, Ferentz Militza și Antal Kenda (f. 4r).

⁸ Janos Gabor senior, acuzat în fața judeului satului pentru adeziunea la unire (f. 3v).

⁹ „Istvan Czeligredian cum tota familia”, „Joan et George Mester cum uxoris et prolibus”, „Joszim Negomir cum uxoris et prolibus” (f. 2r), „Laszku Kira cum tota sua familia” (f. 3r).

¹⁰ „Laszku Militza cum sua familia” (f. 4r).

¹¹ „Toma Petru cum tota familia” (f. 2r).

protopopului Hațegului, reflectă starea de confuzie și teamă resimțită de preoți imediat după izbucnirea tulburărilor¹². Investigația vizase agitațiile produse, autorii lor, injuriile aduse uniților și onorariile solicitate de preotul neunit Vasile din Hațeg, considerat principalul vinovat pentru tulburările izbucnite în zonă în săptămâna dinaintea Paștilor¹³. Acesta îi avertizase pe credincioși, conform mărturiei preoților uniți din Sălașul de Jos și din Sălașul de Sus, „că dacă or lua Paști de la noi or veni patări la noi de le vor sluji lor”¹⁴. Semnul de raliere al noilor adversari ai unirii era așadar, în mod semnificativ pentru formalismul religiozității românilor din acea vreme, „sfințirea Paștilor”. Cu totul îndreptățit avea să se plângă episcopului său protopopul greco-catolic al Hațegului că „prin multe sate sfintele Besearici s-au închis, și preoții s-au oprit și așa cu mare durere a sufletului sfintele slujbe au rămas în lipsă, și Paștile tot norodul numitului vindic la Hațeg la popa Vasile cel nou spre sfințire le-au dus, pentru care tot satul au trăbuit să-i plătească câte doi trei și mai mult de florinți pe lângă alte discreșumuri, tocma cu aceia dragoste au alergat la dânsul ca cum ar fi fost chiar Ierusalimul într-aceia loc”¹⁵. Ancheta nu a dezvăluit lucruri relevante, cu excepția onorariilor solicitate de preotul neunit din Hațeg („o lictare a acestui lucru sfânt [a Paștilor]”, conform preoților din Sălașul de Sus), răspunsurile evidențiind perceperea unor taxe variind între 7 măriși pentru comunitățile rurale și 4 florini pentru comunitatea orășenească din Hațeg. Ulterior, s-a încercat efectuarea instrucției religioase în Sălașul de Sus de către mai mulți clerici, dintre care este amintit numele lui Ștefan More, dar acțiunea s-a lovit de împotrivirea grănicerilor¹⁶. Investigația realizată de maiorul Karp la 8 mai 1783, ca urmare a ordinului comandamentului militar din Sibiu, a urmărit aflarea motivelor refuzului instrucției religioase¹⁷.

Conform declarațiilor făcute cu acest prilej, grănicerii refuzaseră să-i asculte pe clericii uniți pentru că „erau de religie unită și ei au fost una în gândul că pe aceștia să nu-i asculte”¹⁸. Decizia de părăsire a unirii se datorase zvonului răspândit în satele învecinate „că fiecare om poate trece la altă religie care-i place”¹⁹, dar și fricii „că în viitor vor fi siliți să primească religia catolică”²⁰. Ei erau convinși că acest lucru s-ar fi putut întâmpla, invocând exemplul înmormântării unui grănicer, din porunca generalului Dombrowka, nu printr-un preot român, așa cum i se ceruse, ci „de paterul regimentului, pe motiv că acest preot român nu e unit”²¹. Au declarat însă și că așteaptă să vadă ce hotărâre vor lua cei din Hațeg și Silvaș²². O explicație mai de substanță a noii lor opțiuni confesionale, survenită după ce în perioada anterioară grănicerii fuseseră mulțumiți cu unirea, a fost dată la sfârșitul anchetei:

¹² Dumitru Stăniloae, *Din urmările Edictului de Toleranță în Țara Hațegului*, în vol. *Fraților Alexandru și Ion I. Lăpădatu la împlinirea vârstei de 60 de ani*, București, 1936, p. 839-840, anexa nr. II; tot aici sunt editate alte două plângeri similare, din 2 și 3 aprilie 1782, semnate de preotul George din Hațeg, respectiv de preoții Petru și Silvestru din Silvașu de Jos.

¹³ Idem, *O luptă pentru ortodoxie în Țara Hațegului*, în *Anuarul Academiei Teologice „Andreiane” din Sibiu*, XV/1938-1939, p. 38-47, anexa nr. IV.

¹⁴ Idem, *Din urmările Edictului de Toleranță în Țara Hațegului*, p. 840, anexa nr. II. În mod similar, conform scrisorii preoților din Silvașu de Jos, avertismentul preotului neunit, susținut și de autoritățile din Hațeg, fusese că „până în 40 de zile care nu se va întoarce la neunire, vrea împărăția să-i facă papistași și să le dea patări” (*ibidem*, anexa nr. III).

¹⁵ *Ibidem*, p. 841, anexa nr. IV.

¹⁶ D. Stăniloae, *O luptă pentru ortodoxie ...*, p. 47-49, anexa nr. VI.

¹⁷ *Ibidem*, p. 49-60, anexa nr. VII.

¹⁸ *Ibidem*, p. 56.

¹⁹ *Ibidem*, p. 57. Formularea este foarte apropiată de cea comunicată în scrisoarea preotului George al Hațegului, care auzise de „un comisiu împărătesc de sloboade să meargă cine unde îi place și cum li voia” (Idem, *Din urmările Edictului de Toleranță în Țara Hațegului*, p. 839, anexa nr. I); iar în scrisoarea sa adresată episcopului Grigore Maior, protopopul Iosif al Hațegului amintește răspunsul primit de la maiorul Karp, „că au venit porunci ca aceia că cin cum va vrea să rămâe cu cei vechi [sau] să aibă voe a treace la cei noi” (*ibidem*, p. 841, anexa nr. IV).

²⁰ Idem, *O luptă pentru ortodoxie ...*, loc. cit.

²¹ *Ibidem*. Interesantă este și întrebarea la care s-a dat acest răspuns, pentru că ea relua zvonul colportat și mai înainte: „E drept că comunitatea a crezut în urma toleranței că credința grecească va fi distrusă și deci ea va trebui să primească în viitor credința catolică și pe franciscani ca preoți și de aceea a socotit că e mai bine să rămână în schismă?”.

²² *Ibidem*.

„Ei nu văzuseră nici o greșală în religia unită. Au observat numai atât că prin unire și neunire există o despărțire în religia grecească și au dorința ca toți românii să trăiască împreună laolaltă și adevărata religie le pare lor cea răsăriteană, dar nu-i ațâță nimeni.”²³

În cele din urmă, sălășenii și-au recunoscut greșeala și s-au declarat de acord cu primirea instrucției religioase²⁴. Cu toate acestea, în toamna aceluiași an, ei l-au chemat să le slujească pe preotul neunit din Mălăiești²⁵. Instrucția s-a soldat cu rezultatele consemnate în februarie 1784, prezentate mai sus. Din păcate, caracterul mai general al anchetei din mai 1783 (răspunsurile au fost date atunci în numele comunității) nu permite observarea evoluției atitudinii confesionale în cazul fiecărui grănicer. Se poate observa totuși gradul mai ridicat de prudență caracteristic răspunsurilor din 1784, când grănicerii erau probabil mai bine informați cu privire la sancțiunile care puteau fi dictate împotriva lor. În noua situație, ei au trecut cu totul sub tăcere atașamentul resimțit față de ceea ce percepeau a fi comunitatea de credință ortodoxă, un atașament care nu se mai poate surprinde decât indirect, din mulțimea referințelor la ostilitatea locuitorilor din Banat față de unire, ori din exemplul invocat într-unul din răspunsuri, referitor la credința locuitorilor din „Valahia”. Locul mult mai puțin important ocupat de ideea totalei libertăți de opțiune, acordate de împărat, se poate explica tot printr-o mai bună informare. Cu alte cuvinte, la acea dată nu mai putea fi vorba doar de o reacție la zvonurile colportate, ci și de o încercare de invocare a unor motivații mai credibile.

Atitudini similare se pot surprinde și în cazul comunităților revoltate din districtul Făgăraș, dacă avem în vedere raportul alcătuit la 7 iulie 1782 de generalul-maior Johann Cristiani von Rall și de colonelul Hanibal Sburiati, comandantul Regimentului I de graniță²⁶. Conform acestui raport, cu prilejul instrucției religioase efectuate în cursul lunii mai în localitățile militare Mărgineni, Sebeș, Copăcel, Ohaba, Bucium, Vad, Șinca, Vaida Rece și Netot și în localitățile mixte Ileni și Hurez, doar grănicerii din localitatea militară Lisa refuzaseră să asiste la ședințele de instruire. Rezultatele înregistrate au fost însă cu totul nesatisfăcătoare, deși atitudinea grănicerilor, exceptând satul Lisa, era destul de nehotărâtă; ea reprezenta mai degrabă consecința unui fenomen de contagiune, marcat și aici de insuficienta explicare a prevederilor Edictului de toleranță²⁷, ori de zvonul, evident interesat, conform căruia perioada de instrucție religioasă reprezenta termenul final stabilit pentru exprimarea opțiunii de părăsire a unirii religioase sau de convertire la catolicism²⁸.

În această situație, conformându-se ordinului comandamentului general din 30 aprilie, Rall a coordonat el însuși operațiunea de audiere și conscriere a grănicerilor din Lisa și Copăcel care doreau să părăsească unirea religioasă²⁹. Întrebările puse au vizat cu precădere chestiunea respectării specificității ritului de către preoții uniți:

„După aceea fu întrebat unul câte unul, de ce s-au declarat pentru neunire? Au avut vreo nemulțumire cu unirea? Nu le-au slujit preoții lor cum trebuie? Nu li s-a dat cuminecătură

²³ *Ibidem*, p. 58.

²⁴ *Ibidem*, p. 60.

²⁵ Conform ordinului gubernial din 22 ianuarie 1784 către Tabla Continuă a comitatului Hunedoara, care face referire la o înștiințare anterioară, din 22 noiembrie 1783 (*Izvoarele răscoalei lui Horea*. Seria A. *Diplomataria*. Vol. V. *Tribunalul minier. 1773-1785. Comitatul Hunedoara-Zarand. 1772-1784*, București, 1990, p. 239, nr. 65).

²⁶ D. Stăniloae, *Din urmările Edictului de Toleranță în ținutul Făgărașului*, în vol. *Omagiu lui Ioan Lupaș la împlinirea vârstei de 60 de ani*, București, 1943, p. 828-833, unde textul raportului este redat doar în traducere românească.

²⁷ *Ibidem*, p. 829: „La fel și cei din satul Netot la sosirea d-lui vicar s-au declarat că și ei se gândesc să facă după pilda Lisenilor, adăugând că dacă nu li s-ar fi explicat de cătră Tabla din Făgăraș din patenta de toleranță că în viitor pot să se declare pentru religia pe care o vreau, nu s-ar fi gândit niciodată să treacă de la unire.”

²⁸ *Ibidem*. „Din declarația unisonă a preoților întrebați despre situația poporului încredințat păstoririi lor, rezultă că în popor s-a ivit vorba că, dacă nu se vor retrage din unire în curs de 6 săptămâni, vor trebui să se facă papistași și nu li se va mai îngădui să țină credința grecească. Acest lucru a turburat cu totul poporul.” Devine astfel mai limpede semnificația celor „40 de zile” la care se referise preotul neunit Vasile din Hațeg, în avertismentul său reprodus de scrisoarea preoților din localitatea Silvașu de Jos (vezi supra, nota 14).

²⁹ Revolta reizbucnise în cea de-a doua localitate în Duminica Rusaliilor (26 mai) când o parte a comunității, la îndemnul „invalidului greu” David Grecu, refuzase să participe la serviciul divin (*ibidem*).

după ritul grecesc? I-a împiedicat cineva să-și țină posturile? De asemenea știu ei ce e unirea și neunirea?”³⁰.

Declarațiile celor interogați s-au redus la exprimarea dorinței de părăsire a unirii, îngăduite de împărat:

„Oamenii au răspuns unul ca altul că ei se țin de credința și biserica grecească, că ei nu știu să facă nici o deosebire între unire și neunire. Nici în privința ritului nu găsesc nici o deosebire, dar ei numai de aceea doresc să fie neuniți, pentru că a îngăduit M. Sa Împăratul. Altceva nu se putea scoate de la ei.”³¹

Motivul mărturisit pentru care acceptaseră unirea atunci când fuseseră conșcși ca grăniceri a fost posibilitatea dotării „cu loturi de pământ, de care erau lipsiți în vechile lor localități”³². Totuși, după cum menționează autorul raportului, o parte a locuitorilor din Copăcel, mai puțin „zeleși”, reveniseră mai apoi asupra declarației lor³³.

Concluziile raportului înfățișau măsurile necesare pentru remedierea situației, generalul pornind de la premisa că atitudinea grănicerilor ținea de influența unor factori externi, și nu de propria convingere:

„Regimentul poate, după multă osteneală, să țină oamenii în unire. Întrucât grănicerilor le e indiferent dacă țin unul sau altul din rituri și dată fiind dispoziția arătată și descrisă a sufletelor și în special împrejurarea că nici unul nu poate indica o cauză întemeiată a schimbării religiei, e limpede că o asemenea declarație e mai mult un act de încăpățănare, de nepricepere, de deplorabilă neștiință și mai cu seamă un fruct al ațățării, decât al conștiinței curate interne. Tocmai de aceea este foarte necesar ca aceste certuri religioase să înceteze cât mai repede, deoarece ele ar putea avea mai încolo o influență asupra serviciului.”³⁴

Se considera necesară sancționarea exemplară a „agitatorilor dovediti” și lipsirea preoților și slujitorilor bisericești care părăsiseră unirea de demnitatea sacerdotală sau de funcția deținută. Cu privire la acești „agitatori”, este de reținut caracterizarea preotului Matei Grecu din Copăcel, un model al imaginii sacerdotului „apostat”:

„Deoarece acest preot era numai capelan, deci avea mai puține venituri, s-a silit în tot felul să-și atragă deplin venitul și întreținerea celorlalți doi preoți prin atragerea acelor grăniceri și de aceea s-a purtat astfel față de biserica pe care el o părăsise, căutând s-o micșoreze în speranța să ajungă preot al neuniților. El are moravuri dure, maniere încăpățănate, apoi nu e vrednic în nici o privință de starea preoțească, nici de cea unită, nici de cea neunită. Ar servi de oglindă pentru mai multe asemenea rele tuturor preoților, dacă ar fi declarat că a pierdut privilegiile stării preoțești pentru totdeauna (fie că se mărturisește pentru unire sau neunire) și în loc de aceasta ar fi ținut după tăierea bărbii în serviciu.”³⁵

Similaritatea atitudinii grănicerilor din Făgăraș cu aceea a grănicerilor din Hațeg este evidentă. Revin și în acest caz diversele zvonuri, inclusiv cu privire la permisiunea de părăsire a unirii, acordată de împărat, dar se poate deduce, în egală măsură, și existența unor motivații nemărturisite. În nu puține cazuri, asistența religioasă a preoților uniți a fost refuzată, apelându-se la serviciile unor preoți neuniți, de obicei instigatori la „apostazie”, precum acel Matei Grecu. Alt exemplu provine din Hațeg, unde 12 grăniceri din Sălașu, în vara anului 1783, au chemat un preot neunit pentru oficierea înmormântării unui copil, dându-i și o scrisoare de asigurare prin care se

³⁰ *Ibidem*, p. 830.

³¹ *Ibidem*.

³² *Ibidem*, p. 831.

³³ *Ibidem*, p. 831.

³⁴ *Ibidem*, p. 831-832.

³⁵ *Ibidem*, p. 833. Ceilalți „agitatori” nominalizați sunt trei grăniceri din Lisa, dintre care Bucur Ioniță fusese anterior iobag al fiscoșului din Ludișor, eliberat prin înrolarea în serviciul grăniceresc, iar din Copăcel fratele preotului Matei Grecu, David.

angajau să-l apere de orice răspundere și pedeapsă, redactată de nobilul local Mihai Mara³⁶. Agitațiile de acest fel caracterizau dealtfel districtul încă din toamna anului 1782, conform notificării confidentiale transmise Guberniului de comandament militar general din Sibiu la 28 ianuarie 1783, care menționa că uniții „în mare parte se împotrivesc acum pe față să mai participe la serviciile divine unite, să-și boteze copiii prin preoți uniți și să-și îngroape morții prin aceștia”³⁷. Respingerea unirii era motivată de autorii raportului prin modalitatea de explicare a conținutului Edictului de toleranță, necunoașterea de români a „noțiunilor serioase religioase” și „alipirea poporului valah la neunire”³⁸. În opinia feldmareșalului Andreas Hadik, familiarizat cu situația din Transilvania, cauza principală a ignoranței românilor era „instrucția nedeplină în principiile religioase, pe care clerul unit o dă poporului fie din insuficiența sa pregătire, fie din comoditate, foarte neîndestulător și aproape niciodată cu convingerea internă necesară”, aceasta fiind cauza „căderilor atât de dese în schismă”³⁹. Și mai drastică a fost judecata maiorului Karp, pe care vicarul general greco-catolic Ignatie Darabant și Iosafat Devai îl acuzaseră, la 9 martie 1783, într-un denunț trimis comandamentului general, că refuzase acordarea asistenței necesare, interpretase în mod incorect conținutul Edictului de toleranță și „i-ar favoriza mai mult pe neuniți decât pe uniți”. Răspunzând acestor învinuiri în raportul din 19 mai adresat generalului comandant von Preiss, Karp i-a acuzat ca adevărați vinovați pe „călugării din Blaj”, care au neglijat instruirea poporului în privința unirii, au recurs la brutalități în locul învățăturilor convingătoare, așa încât acesta, luând cunoștință de Edictul de toleranță și deși nu avea o înțelegere corectă a lui, a început să-și exprime în mod deschis vechile împotriviri, încurajat fiind, după unele informații, de nobili și chiar de proprii parohi⁴⁰.

Reacții asemănătoare pot fi identificate și printre credincioșii aparținând diecezei greco-catolice de Oradea, dincolo de specificitățile datorate istoriei distincte a unirii din acest teritoriu⁴¹. În esență, pornind de la datele analizate, se poate observa evoluția atitudinii credincioșilor greco-catolici din sudul Transilvaniei: dacă inițial predominante au fost reacțiile determinate de acțiunile „agitatorilor” și interpretările deformate ale dispozițiilor imperiale, treptat s-au conturat atitudini ceva mai coerente, în care hotărârea de respingere a unirii a fost motivată și prin argumente de altă natură. Obligatorietatea supunerii la cele șase săptămâni de instruire religioasă a condus la o mai bună informare a credincioșilor cu privire la condițiile de trecere de la o confesiune la alta, dar nu prea a avut efecte sub raport doctrinar. Diferențele dintre unire și neunire ori nu au fost percepute la acest nivel, ori nu au interesat, decizia ținând în măsură determinantă de motivații exterioare doctrinei. Trebuie să fi fost dealtfel destul de dificilă încercarea de înlăturare a ignoranței doctrinare printr-o perioadă de instruire desfășurată în condiții de tensiune și deseori de absenteism al celor vizați. Noua criză pe care unirea religioasă a parcurs-o în aceste zone relevă astfel deficiențele existente cu privire la instrucția religioasă a laicilor, a căror apartenență la Biserica Greco-Catolică ținea încă prea puțin de aspectele doctrinare.

DANIEL DUMITRAN

³⁶ D. Stăniloae, *O luptă pentru ortodoxie ...*, p. 73-76, anexa nr. X; *Izvoarele răscoalei lui Horea*, vol. cit., p. 240-241, nr. 66.

³⁷ Teodor V. Păcățian, *Contribuțiuni la istoria românilor ardeleni în secolul XVIII*, în *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, III/1924-1925, p. 165 (actul este reprodus doar în traducere românească). Refuzul credincioșilor de a frecventa bisericile unite este amintit și în scrisoarea din 16 iulie 1782 adresată de maiorul Karp Tablei Continue a comitatului Hunedoara (*Izvoarele răscoalei lui Horea*, vol. cit., p. 229, nr. 56).

³⁸ T.V. Păcățian, *Contribuțiuni ...*, loc. cit.

³⁹ D. Stăniloae, *O luptă pentru ortodoxie ...*, p. 75-76. Ideea a fost preluată și în ordinul Guberniului către Tabla Continuă a comitatului Hunedoara, din 27 ianuarie 1784 (*Izvoarele răscoalei lui Horea*, vol. cit., p. 240, nr. 66).

⁴⁰ D. Stăniloae, *O luptă pentru ortodoxie ...*, p. 60-67, anexa nr. VIII; Carol Göllner, *Die Siebenbürgische Militärgrenze. Ein Beitrag zur Sozial- und Wirtschaftsgeschichte 1762-1851*, München, 1974, p. 244-247, anexa nr. 63.

⁴¹ Vezi cazurile prezentate la Ioan Horga, *Contribuțiuni la cunoașterea jozefinismului provincial. Debutul Episcopiei Greco-Catolice de Oradea (1777-1784)*, Oradea, 2000, p. 172-175.